

BORBÍRÓ ALETTA

Biofantasy

Moskát Anita *Horgonyhely* című regényének ökofeminista értelmezése II.

A *Horgonyhely* nemcsak világépítésében és annak következtében válik érdekessé az olvasóknak, de a főszereplők egyéni sorsa és személyisége is rengeteg interpretációs utat nyit meg. Először egy általánosabb elemzést kívánok adni a regény világáról, majd a többi alfejezetben a hősök cselekményben betöltött szerepét, illetve a *Horgonyhely* világához való kapcsolataikat értelmezem.

A Horgonyhely világa

Moskát regényében is olyan privilégium jutott a nőknek, amellyel uralkodnak a férfiak felett. Míg *A hatalomban* ez egy mi világunkban ismeretlen erőből fakad, addig a *Horgonyhelyben* a várandósság válik a nők „szupererejévé”. A terhes nők szabadon utazhatnak, így a kereskedés és a közösségek külterületén elvégzendő munkák rájuk maradnak. A férfiak (és a nem várandósok) alárendeltsége a helyhez kötöttségből fakad, hiszen születési helyüktől, vagyis horgonyhelyüktől csak kétezer lépésre távolodhatnak el, kivéve amennyiben hajón születnek, hiszen ekkor a hajó válik a horgonyhelyükké. Ebben a világban is a nők kezében összpontosul a hatalom, viszont Alderman regényével ellentétben nem a rendszer kezdeti állapotának, hanem a társadalmi berendezkedés összeomlásának lehetünk tanúi.

Kezdetnek induljunk ki azokból a kulturális asszociációkból, amelyek a nőket a földdel azonosítják. Ez a képzettársítás segít megérteni a *Horgonyhely* társadalmát és világát. Az olvasó a regény kezdetétől tudja, hogy a hatalom a nők kezében van a vándorlás lehetőségének hála. Ahogyan a történet halad előre, felvillannak olyan módok, amelyek az utazás lehetőségét fogalmazzák meg azok számára, akik nem a kivételezett várandósok közé tartoznak. Az egyik, amely a regény elején is felbukkan: a hajó. Maga a hajótest is horgonyhelyként funkcionál, viszont a víz nem köti meg az utazót. A regény végén is a víz jelenti a megoldást a föld erejétől való felszabadulásra, hiszen az emberek csak olyan tápanyagokat visznek be, amelyek a tengerből származnak, nincsenek kapcsolatban a földdel.

A másik fontos lehetőség, amely elvileg nyitva állhat néhány férfi előtt is, a földévés. Azzal, hogy a horgonyhelyének földjét megeszi, és saját testének részévé teszi, ideiglenesen áthelyezi a horgonyhe-



lyét. Ez a lehetőség hatalmas árat követel meg, hiszen földleprát okoz fogyasztóinak.

A regényben a föld negatív asszociációkat kap, elvégre a szabadság, szabad mozgás lehetőségét veszi el az emberektől. Mint kiemelttem *A visszatérés az éjféltől iskolába* kapcsán, a föld és a nők termékenységük révén kapcsolódnak össze, így nem meglepő, hogy egyedül a várandós nők szabadságát nem korlátozza a föld.¹ Ez az akadályozás valójában nem feltétlenül a föld sajátja, hanem a földben növekedő gumóké. Céljuk az emberekre nézve, hogy „[s]zaporodjatok, [...] legyetek terhesek és adjatok nekem fiakat, adjatok nekem lányokat, adjatok nekem gondolatokat, amelyeken hízhatok, hisz minél többen leszek, annál nagyobbá válok én is.”² A gumók az élet potenciáljaként, lehetőségeként értelmezhetők, amelyet csak felerősít, hogy a nők szülik meg őket, amennyiben egy földművelő férfi termékenyítette meg őket.

A *Horgonyhelyben* a nők és a föld is negatívan reprezentálódnak – főleg a férfiak szemszögéből. Ennek oka lehet a köztük fennálló – a kultúrában bevett – retorikai megfeleltetés, hiszen a regényben is több szempont összeköti őket. A korábban említett reprodukció mellett két privilégium adatott meg a nőknek. Az első, a többször említett utazás lehetősége, a másik pedig a társadalmilag meghatározott, és törvénnyel szabályozott földművelés, amely hatalmat biztosít fogyasztójának a föld felett (a növények fejlődését serkenthetik, illetve bizonyos szerves anyagok mozgatása is lehetségessé válik számukra). A mágiához való hozzáférést, amely a földdel ápolat kapcsolatból származik, megvonják a férfiaktól, sőt szigorúan büntetik a megszegését. Azzal, hogy csak a nők számára megengedett, kisajátítják a növénytermesztés lehetőségét, vagyis megerősítik, hogy a reprodukció, az életadás csak a női princípiumhoz tartozhat. „A totalitárius rendszerekben – vagy bármilyen szigorúan hierarchikus társadalomban – az uralkodó osztály monopolizálja az értékes dolgokat”.³

Míg a várandósság általi utazás minden nő számára lehetséges, addig a földműveléssel kapott mágikus erő nem érhető el mindenkinek. Azok az asszonyok, akik képesek rá, nagy presztízst tesznek szert, hiszen a falu élmezőnyéért felelnek. Mivel a földművelő férfiak veszélyt jelentenek a nők vezető szerepére, így ellehetetlenítik azokat, akik élnek a képességükkel. A férfiakat a nők és a föld is korlátozza, így a patriarchális társadalom és retorika szempontjából mindkettő negatív, fenyegető entitásként jelenik meg rájuk nézve. Olyan másként reprezentálódnak a férfi szereplők számára, amelyet le kell győzni és uralni, hogy saját szabadságukat elérjék. A regényben ketten is igyekeznek felszámolni a föld korlátozó erejét: Vazil a tudományban keresi a választ, míg Lars a földmágia által próbálja megváltoztatni a társadalmat.

Ha visszatérünk ahhoz az eszencialista állításhoz, amely szerint a férfiak a tudománnyal, a vallással, a politikai szerepekkel asszociálódnak, míg a nők a földdel, a természettel, akkor a *Horgonyhely* világában azt tapasztalhatjuk, hogy a tudomány és a vallás háttérbe szorul,

1 Ezen az interpretációs lehetőségen túl egy sokkal egyszerűbb, kézenfekvőbb okot is felfedezhetünk a nők vándorlásában, hiszen ha nem mindig ugyanazon a helyen szülnék, hanem időnként más közösségekben lesznek várandósok, akkor nem jönnek létre beltenyészetek, mert frissül a genetikai állomány a falu lakosai között.

2 MOSKÁT Anita, *Horgonyhely*, GABO, Budapest, 2015, 415.

3 Margaret Atwood, *Bevezetés*, ford. NÁDOR Zsófia = Uő., *A Szolgálólány meséje*, Jelenkor, Budapest, 2018, 9.

4 Mircea ELIADE,
*Images and
Symbols*, Sheed &
Ward, New York,
1961, 127.

5 *Uo.*, 152.

6 Ez a hely az új
szabályt alkotó
gumó területe,
amely a férfiakat
szabadon engedi,
de a nőket megköti.

7 MOSKÁT, *I. m.*,
430.

mert a reprodukció a legfontosabb. Ezt láthatjuk a nőknek a falu életében betöltött szerepében, hiszen az lesz a vezető, aki képes a földévés segítségével feleleveníteni a kapcsolatot a talajjal, és így a növények szaporodását és növekedését segíti elő, tehát életet ad. Ez a társadalmi rang sokba kerül betöltőjének, mert eluralkodik rajta a földlepra, mely átalakítja, és idővel lebontja a testet. A regényben a földévés és a szülés képessége szorosan összekapcsolódik, hiszen csak az lehet vezető, aki mindkettőre képes. Ezt a hiányt akarja elfedni mindenáron Selma, aki nem képes a földévésre, de férje, Lars igen, illetve Brita, az egyik korguni anyaház vezetője, aki meddőségét igyekszik titkolni.

A férfiak tudománnyal való összekapcsolása megjelenik a regényben is, hiszen a földévő Lars könyveket és különböző eszközöket kér a feleségétől a talaj bővüléséért. A férfi, akivel Lars üzleti kapcsolatot ápol (Vazil) szintén kötődik a tudományhoz, elvégre megszállottan kutatja a vándorlás okát, könyvet ír róla, kísérleteket végez a várandós nőkön. A tudással való asszociációját csak növeli, hogy hajója egyfajta vándor könyvtár.

A patriarchális kultúra szemszögéből a föld a negatív, engedetlen nővel állítható párhuzamba, amely korlátozza a férfiak – jelen esetben szó szerint – mozgásterét. Ennek ellenpontja is megjelenik a regényben, bár kevésbé hangsúlyosan. A víz testesíti meg az „ideális”, engedelmes nőhöz tartozó asszociációkat. A nő és a víz közötti kapcsolat nem csak a *Horgonyhely* sajátosságaként interpretálható, hiszen – ahogyan Mircea Eliade kifejti – a kínai kultúrában a *jin*hez tartozó minőségben is összpontosul mindez, hiszen egyszerre reprezentálja „a kozmosz feminin energiáját” [the feminine energy of cosmos], a Holdat és a nedvességet.⁴ A vízhez a megtisztulás miatt az újjászületés képzete társul, amivel szintén valamiféle reprodukciós szempont érvényesül.⁵

A *Horgonyhely*ben a víz mint ideális nő első jeleként a szabad mozgás, a horgonyhely hiánya jelenik meg, hiszen a regényből világosan kiderül, hogy nem a víz, hanem a hajó tölti be a rögzítő funkciót a földből származó szerves részei által. A második ilyen utalás Vazil és lánya, valamint feleségei kapcsolatában fedezhető fel, hiszen amíg a hajón vannak, vagyis a vízen, addig a férfi a domináns. A harmadik dolog, amely ezt az értelmezést támogatja, a regény befejezése. A végjáték helyszínének szabályai teljesen átalakulnak a kezdő felálláshoz képest, hiszen a férfiak teljesen szabadon, horgonyhely nélkül mozoghatnak Korgun egyik körzetében, míg a nők ahhoz a helyhez „ragadnak”, ahol a változást hozó pillanatban tartózkodtak.⁶

Nemcsak a szabad mozgás átalakulása tekinthető újdonságnak, hanem a megtehető távolság mértéke is, amely viszont csökkent a korábbi kétezer lépéshez képest, hiszen a nők csak három lépésre távolodhatnak el (új) horgonyhelyüktől. Emellett az olvasók számára kiderül, hogy mi és hogyan korlátozta az embereket a vándorlásban: „A föld azért uralkodott felettük, mert ők is földből épültek fel, eggyé váltak vele, amikor ettek a javaiból.”⁷

Ez a kijelentés megidézheti a Gaia-elméletet. E szerint a Föld élő anyaga, légköre, a vizek és a földfelszín együttesen olyan szervezetnek tekinthetők, amely a bolygót képes az élet számára a megfelelő állapotban tartani. H. Nagy kiemeli, hogy ebben az esetben nem egy önálló, lélekkel rendelkező lényként kell Gaiára tekinteni, hanem az válik fontossá a modellben, hogy a különböző elemek egymásra épülve hozzák létre ezt a rendszert, melyre így globálisan kell tekinteni.⁸

A *Horgonyhelyben* is ráismerhetünk erre a modellre, hiszen az egymástól való függés és egymásra való hatások konstruálják meg a regény világát. A föld él, lélegzik és lát a regény metaforái szerint, de valójában a talajban lévő részecskék folyamatos körforgása által tudják a gumók szabályozni az emberek mozgásterét, és valójában ez lesz a Gaia-modell. A gumók mindezt azért teszik, mert az emberek-ből táplálkoznak, az emberek pedig belőlük:

Ha a gumó éhes volt, nem érte be állatokkal, csapdát kellett állítania az embereknek. Favágócsoport indult az erdőbe, a férfiak baltát cipeltek hátukon, a nők gombát gyűjtöttek az avar alól. Talán csak tűzhöz kerestek gyűjtőt, de lehet, hogy fjordjáró hajóhoz akartak árbcot kívágni, hogy elvándoroljanak. Talán már eltervezték, hogy messzi vidék messzi sírjaiba temetkeznek.

Elég volt meglazítania néhány fenyő gyökerét, és a hórihorgas fák reccsenve szakadtak ki a földből. Döngtek a talajon, szárnyforma gallyuk csattant: favágó férfiak keze, gombagyűjtő asszonyok nyaka szorult alájuk. [...] A gumó válogatás nélkül hizott rajtuk. [...]

A gumó nem állíthatott örökké csapdát. Egy lavina etette néhány hétig, egy földrengés hónapokig is, de ha így habzsolt, kiirtotta a jövőbeli halottjait.

Alkalmazkodnia kellett.

A döngő léptű férfiak, neszező talpú nők, pihekönnyű gyerekek mind belőle táplálkoztak. Azt a barackot, melyet úgy falnak fel, hogy leve a sárba csorog, ő nevelte. A hagymát, amelytől könnyűk kézfejükre hullik, ő teremtette. Saját magát adta nekik. Belőle nőtt a fű, ezért az őzhús is ő maga. Ő a fa, amelyből házuk épül, és ő a len, amelyből ruhát szőhetnek.

Így ő válik döngő léptű férfitá, neszező talpú nővé és pihekönnyű gyerekké.

Megtanulta megkeresni a saját részecskéit az emberekben. Gyökerei láthatatlan erejével kítapintotta a hajba, bőrbe, szívbe rakódott apró elemeket. Megránthatta magát, így megránthatta őket is. Már a halál előtt közel húzta őket vesszőkosárnyí, üstnyi, majd dagadó vitorlányi testéhez, hogy bilincset rakjon rájuk.

Ha nem mehetnek el, itt halnak meg. Ha fogva tartja őket, bomló testük az övé lesz majd. A horgony alkalmazkodás, mint a kőkény tuskéje vagy a nadragulya mérge. Így fogta meg az emberek lelkét.⁹

Az idézett részben az anyagok körforgása körvonalazódik, amely az egész világra kihat. A gumók közvetlenül az emberek testét bontják le, viszont a férfiak és nők közvetve, transzformálva veszik fel a gumó által uralt szemcséket. A földmágia abban tér el, hogy közvetlenül a

8 H. NAGY Péter, *Pandora, a párhuzamos világ*, Prae, 2011/3., 9.

9 MOSKÁT, I. m., 414–415.

talajt fogyasztják el, így „kölcsönösen” tudják egymást uralni a gumóval. A helyhezkötéssel és a szaporodás ösztönzésével a gumók stratégiája a kapitalista gazdasági növekedés logikájának azt a térnyerését ellensúlyozza, ami az emberi világban megfigyelhető: a mágusok hatására nem a természet rendje szerint nőnek a növények, hanem a fejlődés szolgálatába állítva; minél több ember etetése céljából serkentik a termések érésének idejét. A gumó dinamikus növekszik ebben a rendszerben, viszont az emberek az ehhez hasonló képességért nagy árat fizetnek. A föld hamarabb visszakéri a tesztet, apránként szétporlasztja és -rohasztja a földlepra által. A gumók nyilvánvalóbb csapdája az idézetben leírt helyhez kötés, viszont a nagyobb és rejtettebb az a „paktum”, amelyet a földevőkkel köt meg.

A bemutatott modell a vizeket is a metaforikus test, szuperorganizmus részévé teszik, viszont ez a regényben nem tartozik a gumók által létrehozott világ mint egyetlen organizmus képéhez. Ezt támogatja a korábban említett „szabadság” a hajósok számára, illetve a regény vége is. A befejezésben egy új élet szabályait fekteti le Vazil, amelynek lényege, hogy minél kevesebb, sőt, egyáltalán ne kerüljön az emberek szervezetébe olyan táplálék, anyag, részecske, amely segítségével a gumó helyhez kötheti őket. Ennek kiküszöbölésére a vizekhez fordulnak, és csak olyan dolgokat fogyasztanak, amelyeknek biztosan nem volt kapcsolata a gumóból növő, és felépülő tápláléklánccal.

Ha a patriarchális nézőpont felől közelítjük meg a föld és víz említett szétbontását, akkor azt láthatjuk, hogy metaforikusan két nőtípus rajzolódik ki. Míg a földdel asszociálódó a fenyegető, erős, férfiakra veszélyesként jelenik meg, addig a vízzel kapcsolatban álló az engedelmes nő alakjával kötődik össze. Ez rejlik az utazás lehetőségének szabadságában, valamint a táplálkozás forrásának megváltozásában is. Az utóbbi változásban az engedetlen, veszélyes nő hatalomtól való megfosztására ismerhetünk rá, miáltal a férfiak létrehozzák az engedelmes, helyhez kötött nőt, aki kiszolgáltatót a gondoskodásuknak. Nem hiába, hiszen az új szabályokat a férfiak „kódolják” a gumóba, amely nem individuumokban, hanem binárisan, nemekben gondolkodik („Számára csak nők és férfiak léteztek, befogadók és adók, vándorlók és mozdulatlanok”¹⁰). A férfiak új törvényt állítottak, amelyben ők váltak a domináns nemmé, így kiszolgáltatótá tették a nőket. A korábbi szülés irányította világot a tudomány, a racionalitás váltja fel: Vazil terjeszteni kezdi, miként érhető el fokozatosan a vándorlás. Ebben szerelme, Odveig, a helyhez kötött nő lesz a segítsége, aki a férfi szavait másolja, hogy a tudás elérhessen mindenhova. Bár Vazil és Odveig – mint közös tevékenységük is jelzi – egyenlőséget akarnak kivívni a nemek közt, a szimbólika mégis a kezdetől jelzi, hogy ez nem következik be, helyette a hatalmi viszonyok az ellenkező végletbe fordulnak: a matriarchális rendet felváltja a patriarchális.

Helga esetében is megfigyelhetjük az engedelmes és veszélyes nő oppozícióját a vízhez és a földhöz való viszonyában. Amíg apja mellett élt a hajón, el kellett rejtenie minden femininnek tekinthető

testi és viselkedésbeli tulajdonságát. Azt láthatjuk, hogy a vízen a férfi válik az úrrá, és ennek megfelelően Helga engedelmeskedik apjának: leköti mellét, rövidre vágja haját, szégyelli menstruálását, nem áll szóba férfiakkal. Apja, Vazil elleni lázadása a hajótól való elszakadás gondolatával kezdődik, amelyet csakis a teherbeesés által érhet el. Amikor várandós lesz, és feléled benne a vándorlás, akkor a föld érzékelése hangsúlyossá válik a lány számára, ezzel is jelezve, hogy nem az engedelmes vízzel asszociált nő többé, hanem a földdel állítható párhuzamba, vagyis engedetlen nővé válik. A regény végéhez közeledve Helga egyre inkább visszavágyik abba a szerepbe, amely a regény kezdetén is jellemezte. Azzal pedig, hogy végül önszántából engedelmes nővé válik, a férfiak által kódolt föld nem köti meg, szabad mozgást kap.

Jól látható, a nő számára a lázadást és a hatalom birtoklását csak az a tulajdonsága teszi lehetővé, amely a földdel asszociálja. A lázadás gesztusa a férfiak részéről is megtörténik, amelynek két módja rajzolódik ki. Az egyik a férfiakkal azonosított tudás, amelyet Vazil képvisel tudósként, a másik pedig Lars személyében érhető tetten, aki viszont a női privilégiummal, a nőkkel azonosított életadó funkcióval él a földelés és földmágia segítségével. A mágia használata egyre inkább átalakítja testét, elveszi tőle az egyetlen értéket, amelyet a férfiak jelentenek ebben a világban: nem tud gyermeket nemzeni.

A férfiak a *Horgonyhely*ben csak a nők megtermékenyítését szolgálják; a nők kizsákmányolják őket, hogy vándorolhassanak. A férfiaknak olyan típusú megaláztatottságot és kiszolgáltatottságot kell eltűrniük, amely a patriarchális társadalmakban a nő osztályrészéül jutott: „A nők pálcával csapnak a tenyész heréjére, vihognak... Parancsra működni... Brita érintése éget, hüvelyében fogak csattognak...”¹¹

Az idézett rész Lars visszaemlékezése rabsága idejére. Kirajzolódik belőle, hogy a regényben a nők a férfiakra nézve a veszélyes nőiséget képviselik, hiszen az a kasztrációs félelem jelenik meg Brita által, amely a *vagina dentata* képéhez kötődik. Emellett a fallikus anya képzetét is felidézi, amelynek egy részét szintén fellelhetjük az idézetben a pálcá mint a dominancia eszközében. Emellett a regényben Brita potenciális anyaként, a társadalom előtt termékeny nőként jelenik meg, ez adja hatalmának alapját. A fallikus anya képét nemcsak a regénybeli pozíciójának és az idézetben szereplő eszköznek köszönheti, hanem a szöveg egy másik pontján Brita és a visszaemlékező Lars közötti korkülönbség is inkább az anya-fiú kapcsolatot (vagy legalábbis annak lehetőségét) idézi fel.¹²

Brita a pálcával, a testre hatva akarta elérni célját. Ez a részlet tükrözi, hogy a hatalmi felosztás alapja a regényben a test. A bevezető részben Réti populáris kultúráról szóló meglátása és Sobchack fantasyre irányuló elképzelése az ideális testekre vonatkozott, amelyet a popkult termékeihez soroltak. A *Horgonyhely* is az ideális testekre fókuszál, hiszen a megfelelően működő, egészséges női test társadal-

11 Uo., 417.

12 Vö. Hódosy Annamária, *Biomozsi. Ökokritika és populáris film*, Tiszatáj, Szeged, 2018, 154. és Barbara CREED, *A horror és az iszonytató nőiség*, ford. VAJDOVICH György – Kis Anna, *Metropolis* 2006/1., <http://metropolis.org.hu/?pid=16&aid=52>.

13 HARASZTOS
Ágnes, *A szolgálólány meséje újratöltve* (Margaret Atwood: *A Szolgálólány meséje*).
Jelenkor, <http://www.jelenkor.net/visszhang/893/a-szolgalolany-meseje-ujratoltva>.

14 MOSKÁT, I. m., 57.

15 A horgonyhelytől való távolodás fizikai tünetekkel jár, ami jelen esetben a vetélés kiváltójává válik.

16 Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés*, ford. FÁZSY Anikó – CSÜRÖS Klára, Gondolat, Budapest, 1990, 40–43.

mi presztízst jelent, míg a férfiak esetében alárendelt pozíciót, vagy terméketlenségük, kiöregedésük esetén teljes haszontalanságot. A nem megfelelő, deviáns testek is bemutatásra kerülnek a regényben olyan tárgyként, amely taszító, haszontalan vagy elősködő.

A *szolgálólány meséjében* is főként idealisztikus testek jelennek meg. A Szolgálólányokat (rituális) szexuális erőszaknak vetik alá,¹³ ami a *Horgonyhely* világától sem idegen, noha ott fordítva történik: a férfiak válnak áldozattá. Bár a rituális esemény hiányzik a *Horgonyhelyből*, de „a férfiakat bordélyban tartják, rács mögött, hogy a nők bármikor elkérhessék a magjukat.”¹⁴

A *Horgonyhely* nem csak a terhesség fontosságában mutat hasonlóságot *A szolgálólány meséjével*, hanem a deviáns alakok megbüntetésével is. Moskát regényének elején egy várandós nő, akiben még nem éledt fel a vándorlás képessége, elveszíti magzatát, mert egyre távolabb viszik horgonyhelyétől.¹⁵ Ez a büntetés a falu első asszonyának férjére irányul, hiszen Lars, a regény egyik főszereplője ejtette teherbe a fiatal lányt.

A másik ilyen eset a regény cselekményének fontos előzménye, hiszen Vazil szerelmének, Odveignek méhét vették ki, megfosztva őt a társadalmi megbecsüléstől és bármiféle vezetői pozíció betöltésének lehetőségétől, és (ami talán fontosabb) a vándorlástól. A *szolgálólány meséjében* nem történik meg a méh kioperálása, de a sorozatban más csonkításra akad példa, például az ujj levágására, amellyel Serenát büntetik az olvasás miatt, elvégre ezzel a gesztussal lázadt a törvény (vagyis a férfiak ellen), de a megnémítés, vakítás, kézlevágás is általános fegyelmező eszköz. Mindkét regény világban a foucault-i önkontroll és belső fegyelmezés helyett egy korábbi, a testre irányuló fegyelmezés dominál.¹⁶

A *Horgonyhely* idealizált testei főként a kapaszkodóként szolgáló emlékekben jelennek meg, illetve a várandósok reprezentációjához kapcsolódnak. Az idealizált testek átalakulása, elcsúfítása, megbüntetése társadalmi mozgásokat jelez, de ha nem történik meg az átrendeződés, akkor a test takarásba vonul, láthatatlanná válik a ruhák, maszkok és festékek mögött, mert társadalmilag diszfunkcionálissá válnak. A deform, szabálytalan testek a devianciát, az öregevést jelentik. Mivel ebben a társadalomban a test jelenti a társadalmi rangot, így nem meglepő, hogy nem az önfegyelmezés, hanem a testre irányuló büntetés dominál nem csak az emberek által, hanem a horgonyhelytől való eltávolodást is fizikai kínzás jelzi, mert a gumók is a test, és nem a lélek nyelvét beszélik. Miután a horgonyhelytől való távolság meghaladja a még biztonságosan megtehető távot, a test tünetei változnak annak függvényében, hogy ezt a határt milyen mértékben lépi át az egyén. Minél tovább feszíti a lehetőségeit, annál súlyosabb, fájdalmas, akár végzetes testi büntetés jelentkezik.

A társadalom felépülése hasonlóan működik a nők hierarchiájában, mint Sepsí regényében. A *Pinky* tündértársadalmáról korábban azt állítottam, hogy valamiféle kaptárszerűség, matriarchális berendezkedés, és egy királynő vezette harcias kollektíva jellemzi. A

Horgonyhelyben is hasonló a helyzet, bár itt a rovarszerűség hiányzik. A nagyobb tömörülésekben, csatornavárosokban anyaházak látják el a vezetést. Ezekben a házakban szinte csak nők élnek és néhány tenyész férfi. Ha a férfi szereplők nézőpontjából vizsgáljuk ezt a berendezkedést, akkor nem az egyének válnak veszélyessé, hanem azok a vizsgálónők,¹⁷ akik csoportosan jelennek meg. Élükön mindig egy nő, az anyaház vezetője áll (a regényben Britát ismerjük meg), aki minél életre valóbb, erősebb nőket akar nevelni, így erőszakosakká, törtetőkké válnak. A regényben csak a nőket jellemzi olyan erő, amely csoportosulásból fakad. A férfiak hiába tömörülnek, és hiába vannak közös céljaik, vagy passzívak maradnak, vagy pedig széthúznak. Az egyedüli kivétel Lars követői esetében figyelhető meg, aki istenséggként jeleníti meg magát a társai előtt, így eléri, hogy egyetlen közös célért dolgozzanak.

17 Olyan várandós nők, akik az anyaház küldetését teljesítik.

18 Bruno BETTELHEIM, *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, ford. KÜNOS László, Corvina, Budapest, 2004, 116–117.

Helga

Helga a regény elején a hajón él apjával, Vazillal. A lány engedelmesen követi apja parancsait, amelyek egyszerre irányulnak a hajón elvégzendő munkákra, valamint a lány identitásának átalakítására. Vazil kötelezi lányát, hogy elfojtsa női(es)ségét, amelyet főként a külső jegyek takarásával és mellei lekötésével akar elérni. A lány lázadása egy várandós nő miatt kezdődik el, akit a szülés előtt kitesznek a hajóról, hogy ne a jármű legyen az ő és gyermeke új horgonyhelye. A nő neve Anja, amely kiejtve az anya szóra hasonlít, Helga életéből pedig éppen egy ehhez hasonló figura hiányzik. Ez a hiány személyiségét, motivációit és apjával való kapcsolatát is áthatja.

A lány valójában nem az apja általi elnyomás ellen lázad, hanem az ellen, hogy Vazil folyton kiiktatja az anyafigurákat az életéből. Mivel Vazil fiúnak próbálja (vagy legalábbis nem nőnek) nevelni Helgát, így a lány lázadás előtti karakterének problémája egy *fordított* Ödipusz-komplexus felől is értelmezhető (ami nem is annyira meglepő, ha a „szokványos” Ödipusz-komplexust a patriarchális rendszer jellegzetes tüneteként tartjuk számon). Helga fenyegetőnek érzi apja jelenlétét, elvégre minden alkalommal megakadályozza, hogy az anyával lehessen, így el kell őt távolítania.¹⁸ Az anyafigurát nemcsak a potenciális nőktől való megszabadulással lehetetleníti el Vazil, hanem azzal is, hogy lányának nem mesél kérdései ellenére sem szülés közben elhunyt édesanyjáról. A lány egy képzeletbeli nőalakot teremt magának, akit sellőként nevez meg, bár lábai vannak. Ez a lény, Merma válik az anyahelyettesévé, illetve a lány cselekvésre buzdító énjévé. Merma biztatja Helgát, hogy apját iktassa ki életéből, de ezt csak úgy tudja megtenni, ha vándorolni kezd, vagyis teherbe esik. A lány számára a menekvést az ödipális-komplexusból először Merma jelenti, majd pedig várandóssága.

A korábban engedelmes, vízhez kötődő nőből a terhesség hatására egy lázadó, dominánsabb szereplő válik, aki nem enged a patri-

archális elnyomásnak. Ez alól gyermeke apja, Lars jelenti a kivételt, viszont a férfi a földdel való kapcsolata miatt nőies tulajdonságokkal bíró karakternek minősül. Lars közeledései Helgához a földmágia által átítatva, a talaj célja szerint történtek: így nemzette a gyermeket, a föld által tartott vele kapcsolatot, a mágia segítségével melegítette fel; éppen ezért Helga nem a patriarchális rend, hanem a föld akarata előtt hajolt meg.

A lány a földre lépésével maga mögött hagyta apja szabályait, amelyek a női test takarására szolgáltak, és helyette éppen a női attribútumait tette hangsúlyossá. A cselekmény során a lány mégis elkezd visszavágygni korábbi, apja által biztosított életébe. A szinte végig passzív női karakter ezzel nyeri el jutalmát a regény végén, hiszen ő, az önként engedelmessé váló nő lesz az egyedüli a férfiak mellett, aki szabadon mozoghat és nem lesz helyhez kötve. A tényleges visszatérés a férfi felügyelet alá a vízen, Vazil hajóján történik meg, amellyel hangsúlyossá válik az az értelmezés, amely szerint a víz az engedelmes nővel azonosítható, míg a föld a deviáns, uralkodni vágyó, lázadó női alakot reprezentálja. Elvégre Helga engedelmissége, szolgálatkészsége a férfiak utasításai szerint a vízen jellemezte, míg a férfiak ellenőrzése alól szárazföldi tartózkodása alatt került ki.

Vazil

Vazil szerelmét, Odveiget „kasztrálták”, elvették tőle a vándorlás lehetőségét méhével együtt. Vazil a férfiakkal asszociált tudást képviseli, hiszen tudományos kutatásokat végez, hogy rájöjjön, mi okozza a vándorlás feleledését a nőkben, mi változik meg a terhesség hatására, és ezáltal kedvesét szabadsághoz segítse. A kísérletei során várandós feleségei által nyert információiról Vazil külön könyvet vezet, viszont mivel a férfiak felszabadítása és az ügy mellé állításuk is fontos számára, így egy retorikailag megformált, filozofikus könyvet is ír, amely *A vándorlás okai, a női és férfi előjogok* címet viseli. A kéziratba az olvasók is betekintést nyernek részletek formájában, ezzel a narratív eszközzel lehetőség nyílik arra, hogy a *Horgonyhely* társadalmát és világának működését egy másik, belső nézőpontra keresztül is megismerjék az olvasók. *A vándorlás okai* nemcsak lázító, ideologikus mű, hanem a metafikció eszköze is a regényben, amely a nők és férfiak közötti egyenlőségről gondolkodik: mennyire biológiai és mennyire társadalmi a két nem hierarchikus elrendeződése. A matriarchális társadalom szempontjából ez a mű veszélyesnek minősül, így a tudást, a tudományosságra való törekvést ítélik el, helyette a babonákat és a szabályokat részesítik előnyben, ami felerősíti azt a kulturális képzetet, amely a tudást a férfiakhoz társítja és nem a nőkhöz.

A Vazil által képviselt tudományosság csak a materiális dolgokat – a várandós nők testének működését – vizsgálja, más külső hatásokkal nem számol, így reduktív szemlélete lehetetlenné teszi, hogy megtalálja a választ a vándorlás okára. A regény végén sikerül más nézőpontot is elsajátítania, hiszen – már nem természettudósként, hanem inkább szociológusként – kérdéseket tesz fel, így a gumó emlékeiből kiindulva jut el a teljes felszabadulás rejtélyének megoldásához. Az a szabadság, amelynek tudományos alapjait teszi le Vazil, demokratikus ideának tekinthető abból a szempontból, hogy a nők és a férfiak közti hierarchiát létrehozó föld befolyásának megszűnésével a nemek hasonló lehetőséget kapnak a mozgásra, vagyis a *Horgonyhely* világának alapját képező biológiai alapokon nyugvó uralkodó rendszer megszűnne.

Mielőtt ez a világ létrejöhetne, a matriarchális társadalom átalakul patriarchálissá, hiszen a nők helyhez kötése és a férfiak szabadsága a nők kiszolgáltatottságát eredmé-

nyezi. A város vezetője Vazil lesz, aki a tudományos felismerései alapján új törvényeket határoz meg, amellyel a gumók befolyását gyengítheti az embereken. Vazil nemcsak a családban nyeri vissza szerepét apaként és férjként, hanem társadalmilag is hasonló pozícióba helyezkedik a horgonyhellyel rendelkezők gondoskodása során. A regény kezdetén egy olyan családmódellet láthattunk, amely valójában híján van a családi kötelekeknek, majd ez fokozatosan átalakult, és végül létrejött a klasszikus modell: Vazil az apa, Odveig az anya és Helga a lányuk. A korábbi atomikus, test központú társadalom helyére az a családmódellet lép, aminek összefogójává és prófétájává is Vazil válik társadalmi apafiguraként.

Lars

A regényben megismerhetünk egy földevő férfit is, Larsot, aki a férfiak felszabadításán dolgozik. A célja eléréséhez olyan gyermeket akar nemzeni, aki a földmágia használata közben fogan. Több lánnyal is próbálja elérni tervét, de végül csak Helga lesz az, aki meg is szüli a „gyereket”, ami valójában egy gumó.

Lars személyét küldetéstudata határozza meg. A férfi képes a vándorlásra a földmágia által, így a várandós nőkhöz válik hasonlónak, nemcsak a szabad mozgás miatt, hanem a nők által monopolizált földmágiával való élése miatt is. A földevés nagy árat követel meg felhasználójától, de Lars esetében látványosan gyorsabb a földlepra kialakulása. A tünetek elfedéséért női praktikákhoz nyúl, kesztyűt és más ruhaneműket választ, valamint púderrel fedi el arcán a nyomokat. Ez a cselekvés a tökéletes test ideáját akarja elérni, ami valójában az önfegyelmet hivatott tükrözni, hiszen hiányát „a beilleszkedéstől való tartózkodás jelének tartják, és minden olyan »vezetői« képesség hiányának, amely a domináns ideológia értelmében a társadalmi felemelkedést biztosítja.”¹⁹ Az egészséges test látszatát akarja megteremteni Lars a festékekkel, amelyet nőies, önfegyelmező gesztusként értelmezhetünk:

A nő, aki naponta fél tucatszor ellenőrzi a sminkjét, hogy lássa, vajon az alapozókrém nem sűrűsödött-e össze, vagy a szemfestékét, vajon nem kenődött-e el, [...] – önmaga rendőrévé válik, éppen olyan biztosan, mint a Panopticom foglya; önmaga könyörtelen felügyeletére bízott rabbá. Az önfelügyelet a patriarchális hatalomnak való engedelmesség egy formája.²⁰

Nem véletlen, hogy Lars éppen férfi hívei előtt festi magát, előttük akar erősnek, egészségesnek bizonyulni, őket szolgálja ki, és potenciális vezetőfiguraként formálja meg magát számukra. A szerepjátás karakterére végig igaz, hiszen:

Ha már elkezdett tettetni, nem tudta abbahagyni. Britának nem kisfőura volt szüksége, hanem odaadó szeretőre, aki a haját simogatja és

19 Susan BORDO, *A karcú test olvasata*, ford. SZŐKE Dorottya – MATUSKA Ágnes, Apertúra, 2009/ősz, <http://uj.apertura.hu/2009/tel/bordo/>.

20 Sandra Lee BARTKY, *Foucault – A nőesség és a patriarchális hatalom modernizációja*, ford. KERESZTES György, Magyar Filozófiai Szemle, 36/3–4, 444.

21 MOSKÁT, *I. m.*,
357.

22 HÓDOSY, *I. m.*,
75.

bókol. Selma bábférjet akart, ezért azt kapott. Lars viaszként formálta magát, hogy megfeleljen és félrevezessen.

Most sem tudott szabadulni a szokástól. Kjell és hívei előtt keményen viselkedett, ha szédült és émelygett a földvarázslattól, akkor sem mutatta. A férfiak egyenjogúságáról vagy a nők bűneiről szavalt nekik, mert ezt akarták. Ha azonban visszavonult a zöld házba, ahol a vékony vállú, szürke arcú Helga várta, azonnal másik maszkját öltötte föl.²¹

Vazil előtt a hős, a megváltó szerepét vette fel Lars, és talán ez is áll hozzá a legközelebb. A férfi saját falujából úgy utazott el Vazil hajójával a csatornavárosba, hogy földel töltött koporsóba feküdt, és egy főzet segítségével lelassította életfunkcióit. Lars krisztusi figuraként feltámadt a tetszhalott állapotból, majd a városba érve híveinek Vazil szavait használva mesélt a férfiak és nők közti jogi különbségekről. A regény végén Lars mártírként feláldozza magát, hogy változás következhesse be a világban, és a korábbi bűnös, érzéketlen társadalmat a törődés és a szeretet útjára terelje. Nem meglepő, hogy Lars történetében Krisztus-parafrazist fedezhetünk fel, hiszen nagyjából a 70-es évektől kezdve az ökokritikáról szóló narratívákat is áthatja az áldozathozatal retorikája, amelyet a változásért meg kell hozni az embereknek.²²

Gumók

Az ökofeminista elmélet azon nézőpontja, amely szerint a nő a természettel, míg a férfi a tudással asszociálódik, már többször szóba került a *Horgonyhely* kapcsán, viszont az, hogy az ökofeminizmus szerint mind a nőket, mind a természetet uralják és kizsákmányolják kevésbé. Elsőre úgy tűnik, hogy a nők és a föld uralkodása ok nélkül alakult ki a másik nem felett, és éppen a nő és a föld nyomja el a férfiakat. A regény magyarázattal szolgál a föld radikális válaszára, ami ezt a berendezkedést okozta, hiszen – ahogyan az egy korábbi idézetben is olvasható – az emberek kilépnek az anyagok lokális körforgásából, vagyis azt a ciklikus rendet bontják meg, amely kedvezett a gumónak és az embereknek is. Az emberek és a gumók egymás részecskéiből épülnek fel, azzal pedig, hogy el akarják hagyni a gumó területét, megtörik a szinte szimbiotikus kapcsolatot, és a gumó önvédelemből parazitává válva helyhez köti az embereket. A nő azért kap lehetőséget a vándorlásra a várandóssággal, mert a szülés utáni élet egyszer halálban végződik, ami állandó test-, vagyis táplálék-utánpótlást biztosító a gumó számára.

Nem csak az anyagok körforgása törik meg az utazással, hanem az emberek fokozódó eszközhasználata, az elhatalmasodó technikai fejlődés is kisajtolja a talajt, de vissza semmit nem juttat cserébe. A helyhez kötéssel a gumó korlátozza az embereket, és fokozza az urbanizációt, elvégre az embereknek kis területen kell megteremteni az életfeltételeket.

A talaj kizsákmányolásával a Gaia-modell megbomlik, amelyre válaszul a mozgás korlátozódik, de mint már kifejtettem, a *Horgonyhelyben* a vizek nem tartoznak az „organikus test”-hez. A talaj és a víz különböző minőségeket képviselnek, amelyek a nőalakokon és viselkedésükön keresztül reprezentálódnak. A regény nagyobb részében a föld és a nők dominanciájáról esik szó, viszont a cselekmény végéhez közeledve a víz egyre nagyobb szerepet kap, és a földdel együtt a nők uralma csökken, háttérbe szorul, amivel átadja a helyét patriarchális rendnek. Az új, férfiak vezette társadalom már nem a földet sajtolja ki, hanem a vizeket. A férfiak új kizsákmányolásának növekedésével párhuzamosan a nők dominanciája és befolyása csökken, míg egy sokkal kisebb kalitkába zárulnak, mint korábban a férfiak.

Ez a változás társadalomtörténeti szempontból a feudalista berendezkedés felbomlásaként is interpretálható, amelyet a kapitalista logika vált fel. A föld termelékenységé helyett a munka termelékenysége válik meghatározóvá, ami pedig azt eredményezi, hogy a korábban földhöz kötött társadalmi réteget felszabadították azért, hogy az emberi munka sokszorosára képes (fosszilis) energiahordozók segítségével sokkal jobban kihasználják a földet, mint korábban bármikor. A nők háztartásba való kényszerítése (ami a regényben a kisebb, három lépésnyi horgonyhelyként jelenik meg) mint gyermek (azaz munkaerő)-előállító gépezetek is ekkor lett ideál. A regény vége nem sokat láttat a patriarchális rendből, de azt sugallja, hogy mindkét nem fel fog szabadulni és szabadon mozoghatnak, amikor a föld már nem lesz képes hatni rájuk.

A felszabadulást lépésről lépésre kell elérni, hiszen a regény végén egyetlen gumó által uralt területen történt változás, de a többi gumóhoz tartozón nem. Ezek a helyek ismét képesek lehetnek megkötni az embereket, ha annak a tartománynak a részecskéi kerülnek a szervezetükbe. Ezen az egyetlen „felszabadult” területen is csak a szerepek fordultak meg és az eredeti mozgáster csökkent. A teljes, mindkét nem számára elérhető szabadság a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”-elv mentén is megragadható. Ez a frázis a természetvédelem, az ököcentrikus életmód jelmondata, amely a *Horgonyhelyben* a helyi területek felszabadítása által megszüntethető izolációra, és a helyette globális, mobilis társadalom létrejöttére utalhat.

Az olvasóban felmerülhet a kérdés, mi történik, ha a víz is tartogat hasonló entitásokat, mint a gumók? Mi van, ha ezek elkezdik befolyásolni a társadalmi hierarchiát? Ha az ökofeminista elmélet felől gondoljuk át ezeket a kérdéseket, akkor arra juthatunk, hogy egyszer majd a vizek is visszavágnak a kizsákmányolásuk ellen, és ennek eszközeként az engedelmesnek nevelt, elnyomott nőket hatalommal ruházzák föl, hogy véget vessenek a kizsákmányolásnak.

Összegzés

A fantasy (és a többi zsáner) történetei nyíltabb vagy rejtettebb módon, de gyakran reflektálnak napjaink társadalmi, politikai vagy kulturális eseményeire. Bizonyos témák szórtabban fordulnak elő – mint például a falu kérdése, a mágikus gondolkodás és a tudomány kapcsolata vagy esetleg a számítógépes játékok irodalmi hatása –, de a dominánsan újra és újra visszatérő, virulens kérdések metszetet nyújthatnak a kor legégetőbb problémáiról. Napjainkban ilyen a hatalom, az ökológiai katasztrófák vagy a nők és a kisebbségek helyzete.

A gender kérdésekkel foglalkozó, figyelmet kiváltó kortárs magyar irodalmi művek száma viszonylag alacsony, viszont a külföldi könyvek között egyre több olyan művet

látunk, amelyek vagy az utóbbi néhány évben íródtak (mint például *A hatalom*), vagy pedig most váltak igazán népszerűvé és ismertté (ilyen *A szolgálólány meséje*, ami a sorozat miatt futott fel, vagy pedig Ursula K. Le Guin életművét is említhetnénk, amely mostanában kezdett el a magyar közönség előtt is egyre jelentősebbé válni). Ezzel szemben az ökológiai kérdéseket boncolgató szövegek nagyobb számban jelennek meg magyar szerzőktől, ahogyan azt láthatjuk például Sepsi vagy Veres munkáiban.

Ezek a művek sosem csak gender, sosem csak ökológiai kérdéseket feszegetnek, hanem gyakran keverednek egymással, mint például a *Horgonyhelyben*, *A hatalomban* vagy *A Szolgálólány meséjében*. Mindhárom regény lehetőséget ad az ökofeminista olvasatra, mindhárom erős társadalomkritikát fogalmaz meg, de *A hatalom* és a *Horgonyhely* játszik el azzal az eshetőséggel, amikor a nők (és így a természet) kezébe kerül az irányítás. Mindkettő azt mutatja meg, hogy nem lenne jobb, sem idillibb az a világ, amelyet a másik nem ural, inkább más lenne a mostanihoz képest.

A *Horgonyhely* árnyaltabb képet fest arról, hogy milyen egy nők és természet által uralt, az elnyomás hatására létrejött elnyomóvá vált világ. Ennek fontos eszköze, hogy azokból az archetipikus képzetkből konstruálja meg a történetet, amelyek az ökofeminista elmélet alapját is képezik. A test szerepe és a hatalom működése mellett Moskát Anita regénye egyszerre reflektál a természet kizsákmányolására, a természettel való kapcsolatunk meg bomlására, illetve az elnyomás társadalmi feszültségeire. Teljes megoldást nem kínál a felvetett kérdésekre, viszont kritikus nézőpontja segíthet felismerni, hogy sem a természet elnyomása, sem a nők marginalizálása nem vezet jóra hosszútávon.

Panoráma, diavetítők, vászon. Retus, 2001, Székelyudvarhely

